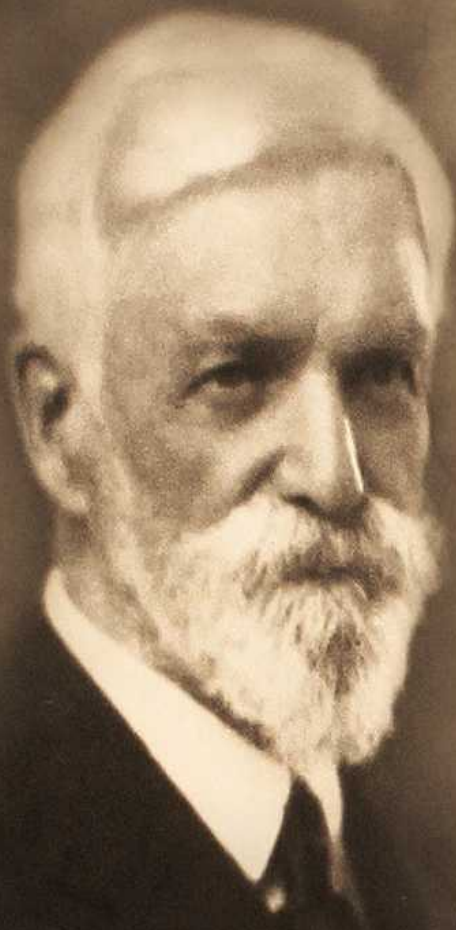

HELENA PAVLIČÍKOVÁ

FRANTIŠEK
MAREŠ

OD FYZIOLOGIE K FILOSOFII

Mr. Frederick Stone

FRANTIŠEK
MAREŠ

OD FYZIOLOGIE K FILOSOFII

HELENA PAVLIČÍKOVÁ

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Recenzent: prof. PhDr. Ing. Josef Šmajš, CSc.

Copyright © Helena Pavličíková, 2017

Cover © Lukáš Tuma, 2017

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2017

ISBN 978-80-7557-079-6 (print)

ISBN 978-80-7557-452-7 (ePub)

ISBN 978-80-7557-453-4 (Mobi)

ISBN 978-80-7557-454-1 (pdf)

Obsah

Úvodem	7
Život a dílo Františka Mareše	13
František Mareš v proměnách fyziologie druhé poloviny devatenáctého. století a první poloviny dvacátého století.	40
Marešovy fyziologické výzkumy	51
František Mareš v proměnách české filosofie druhé poloviny devatenáctého století a první poloviny dvacátého století	59
K Marešovu filosofickému dílu.	66
O „životní“ síle.	66
Úvahy z cest	71
V obnovené Živě	78
Idealism a realism v přírodní vědě – uvedení do labyrintu věd a vyvedení z něho	98
Ohlasy na Idealism a realism v přírodní vědě.	113
Život – tvůrčí síla.	126
Pravda v citu.	140
Pravda nad skutečnost! a Pravda nad skutečnost	149
Otázky filosofické, národní a sociální v politice	160
Dialektický materialism (Filosofie Leninova)	169
Soumrak duchovní kultury před svítáním.	173
V labyrintu polemik.	181
Spor o Kanta.	181
Proti psychologii bez duše	199
Obrana práce Fyziologického ústavu	216
Ke kritice monismu.	229
Na obranu pravosti Rukopisů	236
Marešova filosofie očima příznivců a kritiků	251
Závěrem.	271
Summary	274
Přílohy	277
Seznam příloh	277
Seznam použitých pramenů a literatury	341
Jmenný rejstřík	351

Úvodem

Děkuji kritikům: bez nich nebyl bych dospěl k lepšímu poznání. Zato ochromuje radost z práce, nenalezne-li dílo žádného ohlasu, kromě ledabylé pochvaly dle titulního listu.¹

Jednoho z pokračovatelů Purkyňova fyziologického odkazu Františka Mareše (20. 10. 1857–6. 2. 1942) zná v celém jeho díle málokdo – vždyť to byl mimo jiné nositel Hallovy ceny za nejlepší studentskou výzkumnou experimentální práci, autor první české učebnice fyziologie, dvojnásobný rektor Karlovy univerzity, děkan lékařské fakulty téže univerzity po tři funkční období, ředitel univerzitního Fyziologického ústavu, člen rady zahraničních vědeckých společností, redaktor obnoveného časopisu *Živa*, autor několika vitalisticky zaměřených filosofických knih a studií, obránce pravosti *Rukopisů*, čestný člen a předseda politického klubu (později hnutí) Vlajka.

I kdybychom znali kompletně Marešovo přírodovědecké dílo, nepomohlo by nám to vystihnout celou jeho osobnost, totéž platí i pro snahu seznámit se se všemi jeho díly filosofickými, popřípadě řadou publikací k *Rukopisům*. Nechtěli bychom charakterizovat Mareše pouze na základě jedné sféry jeho zájmu, neboť v jeho celoživotní činnosti byl patrný velký prostor pro interdisciplinární výměnu názorů. Rozhodli jsme se proto ukázat na základě historické analýzy a komparativní analýzy cestu Františka Mareše od fyziologie k filosofii s těžištěm zájmu v rozboru a hodnocení Marešových filosoficky zaměřených studií a děl, v nichž se odráží jeho metodologické východisko principů přírodovědného poznání. Vedle analýzy obsahu vybraných Marešových článků a knih se chceme

¹ MAREŠ, František. *Psychologie bez duše*. Praha: Lidové družstvo tiskařské a vydavatelské, 1912, s. 51.

soustředit na zpracování bibliografie autorových příspěvků v časopisech *Athenaeum*, *Živa* a *Časopis lékařů českých*, neboť dosud byly tyto články uváděny nekompletně a v neúplných citacích.

Po úvodní přehledové kapitole, uvádějící do Marešova života a díla, včetně hlavních důležitých kontextů jeho mnohostranné vědecké, pedagogické, publikační a částečně i politické činnosti, jsou zařazeny kapitoly o roli Františka Mareše v proměnách české fyziologie a české filosofie v druhé polovině devatenáctého století a v první polovině století dvacátého. Marešovy fyziologické výzkumy jsou vzhledem k jejich rozsáhlosti popsány více vědecko-populární formou, aby se staly srozumitelné i čtenářům, kteří nejsou odborníky v dané oblasti, ale zároveň jsme byli vedeni snahou, aby byl zachován jejich základní vědecký směr a charakter. Samozřejmě se nabízela lákavá výzva analyzovat Marešovy fyziologické výzkumy ve vazbě na aktuální témata současné fyziologie, což však vzhledem k celkovému zaměření publikace jednak není možné, a svým rozsahem je určeno pro samostatnou knihu. Nejrozsáhlejší kapitola se věnuje analýzám některých časopi-seckých článků a vybraných knih Františka Mareše, kde jsme se nejdříve soustředili na autorovy publikace s přívlastkem „první“ – první článek pro časopis *Athenaeum* „O 'životní' síle“, první kniha napsaná formou záznamů a postřehů ze studijních zahraničních pobytů, nazvaná *Úvahy z cest*. Důležitou a svým způsobem jakousi přípravnou cestou pro vydání dalších filosoficky zaměřených knih bylo Marešovo sedmileté působení v časopise *Živa*. Považovali jsme za důležité věnovat pozornost rozboru jeho vědecko-popularizační činnosti v tomto časopise, neboť se domníváme, že tak lze lépe porozumět charakteru vědeckého poznání té doby a i pozdějším důsledkům, které z poznávání přírody vplynuly. Charakterizovat a hlavně obhájit principy, na základě nichž je možné přistupovat k poznání přírody a světa, nebylo jednoduché,

jak dosvědčily diskuse právě v *Živě* a zejména poté, když František Mareš vydal v roce 1901 své dílo *Idealism a realism v přírodní vědě*, jemuž je věnována i samostatná podkapitola o velmi početných souhlasných i nesouhlasných ohlasech. Dílo, které v českém vědeckém prostředí rozpoutalo diskuse o výklad Kantovy filosofie, o vztah idealismu a realismu ve vědě, o významu faktů ve vědě, o vysvětlení vztahu psychických a fyziologických dějů, obecně řečeno o principy vědeckého poznání, bylo diskutováno a hodnoceno známými osobnostmi celé řady oborů, přineslo zcela logicky Františku Marešovi příznivce, ale také oponenty, díky nimž se stal Mareš jedním z nejznámějších polemiků té doby. Opomenuty nemohou být stati a knihy obsahující rozbor důležitých kategorií Marešovy filosofie jako byla rektorská řeč *Život – tvůrčí síla* z roku 1913, či publikace *Pravda nad skutečností!*, uveřejněná roku 1918 nebo v roce 1922 vydaná *Pravda v citu*, pozornost si podle našeho názoru pro svůj hodnotící ráz zaslouží i poslední Marešovy práce, psané v odstupu dvou let – v roce 1937 *Dialektický materialism (Filosofie Leninova)* a poté v roce 1939 *Soumrak duchovní kultury před svítáním*. I když se v nich jejich autor stále vracel k myšlenkám obsaženým zejména v *Idealismu a realismu v přírodní vědě*, nacházíme v nich ojedinělé postřehy o rozbouřené době konce třicátých let dvacátého století.

František Mareš se stal protagonistou řady názorových sporů a polemik. Z tohoto důvodu jsme zvolili jako motto naší práce Marešova slova adresovaná jeho kritikům, vůči nimž stál většinou Mareš většinou sám, výjimečně s podporou svých žáků, zejména Eduarda Babáka (1873–1926) a Kamila Lhotáka (1876–1926). Právě Lhoták ve svých vzpomínkách charakterizoval Mareše coby polemika takto: „Mareš hned od počátku měl svůj zvláštní způsob vedení boje. Připadal mi jako římský retiarius, jenž vstupoval do arény téměř neozbrojen. Běda však protivníka, který jeho mírnost a klid pokládá za slabost... Zachytil protivníka na ráz tak jistě, že při pokračování sporu divili

jsme se vždy, jak jest to možno, že se odpůrce zdvihl z prachu.“² Ne vždy však vyšel Mareš z polemiky vítězně, jak často dokládal on sám i jeho oponenti. Interdisciplinární, diskusi vyvolávající charakter řady témat, kterým se Mareš věnoval, nás vedl k zařazení kapitoly o Marešovi coby bytostným polemikovi,³ je z nich možné rozpoznat, že i u známého a svými příznivci uctívaného profesora najdeme lidská i odborná pochybení a slabosti. V některých případech je hodnocení konkrétního tématu, popřípadě sporu, ponecháno na čtenáři, ovšem s tím, že všechny potřebné údaje k analýze mu jsou v základní přehledové struktuře sděleny.

O osobnosti Františka Mareše a o jeho díle existuje několik kratších studií, které byly vydávány na konci 19. století a v prvních desetiletích 20. století hlavně v časopisech *Živa*, *Ruch filosofický*, *Česká mysl*, *Naše doba*, *Kmen*, *Biologické listy*, *Časopis lékařů českých* a dalších, a jejichž autory byli buď Marešovi současníci, nebo jeho žáci a pokračovatelé⁴. Tyto články měly většinou hodnotící a oslavný charakter, vycházely v době Marešových narozenin, popřípadě v roce 1942 – po jeho úmrtí. Podnětný zdroj informací představuje příslušné heslo v *Almanachu českých lékařů* z roku 1943 od Miroslava Navrátila. Dogmatické a ideově tendenční hodnocení vědecké

² LHOTÁK, Kamil. Proslov. In: BABÁK, Eduard. LHOTÁK, Kamil (red.). Vzpomínková schůze k šedesátiletí prof. dra. F. Mareše. *Lékařské rozhledy*, 1917, r. 6, č. 7, s. 199.

³ Toto označení, které nám přijde jako velmi výstižné, jsme převzali z publikace GABRIEL, Jiří. NOVÝ, Lubomír, ZOUHAR, Jan. *Česká filosofie ve XX. století. Směry, osobnosti, problémy*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 41.

⁴ O Marešovi psali například Eduard Babák, Jan Bělehrádek, Antonín Hanák, Josef Král, František Krejčí, Vilém Laufberger, Emanuel Rádl, František Xaver Šalda, Karel Vorovka a řada dalších.

a filosofické práce Františka Mareše se objevilo v roce 1960 v knize Miloslava Matouška *Fysiolog František Mareš a jeho idealistická filosofie*. Z nedávné knižní produkce je možné uvést jediné souhrnné dílo – knihu Milana Nakonečného *František Mareš: vědec, filosof a národovec*, vydanou v roce 2007. Marešovu úlohu v české filosofii se podařilo zhodnotit velice výstižně brněnským autorům: Janu Zouharovi ve stati „Filosofie citu Františka Mareše“⁵ z roku 1999 a kolektivu autorů v kapitole „Idealistická kritika pozitivismu“⁶ z roku 1995. Dosud nejaktuálnější příspěvek k hodnocení Marešovy filosofie napsal v roce 2012 Karel Skalický.⁷

Publikace vychází v jubilejním roce 160. výročí narození a 75. výročí úmrtí Františka Mareše.

⁵ ZOUHAR, Jan. Filosofie citu Františka Mareše. In: *Studie k dějinám českého filosofického myšlení 20. století*. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 37–40.

⁶ GABRIEL, Jiří. NOVÝ, Lubomír, ZOUHAR, Jan. „Idealistická kritika pozitivismu. In: *Česká filosofie ve XX. století. Směry, osobnosti, problémy*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 40–43.

⁷ SKALICKÝ, Karel. První stoupenci a odpůrci Masarykova realismu. In: KOHÁK, Erazim. TRNKA, Jakub. *Hledání české filosofie*. Praha: FILOSOFIA, 2012, s. 35–48.

Život a dílo Františka Mareše

První i poslední roky svého života prožil František Mareš v jižních Čechách, a to buď ve vesničce Opatovice, nebo v Hluboké nad Vltavou, v příjemném prostředí jihočeské krajiny podél Vltavy. „Krásná přírodní kulisa vytrhne návštěvníka z každodenní všednosti. Kolem dokola se prostírá kraj prosvícený sluncem a vodou, vesnice s bílými barokními štíty selských stavení, jako třeba v Opatovicích, rodišti významného českého fyziologa Františka Mareše, profesora University Karlovy... Vysoké nebe strmí nad budějovickou rovinou, orámovanou modravou rouškou hraničních hor. Nemůžeš se dosytit pohledu na její lyrickou krásu. Mnohokrát už jsi ji viděl, ale pokaždé se ti zjevuje jinak: jednou nápovědí své historie, jindy kouzlem své přírody, ale nikdy tě nenechá lhostejným.“⁸ V Opatovicích u Hluboké nad Vltavou se František Mareš narodil 20. října 1857. Archivní záznamy o historii jeho rodného domu sahají až do 16. století a jsou zachyceny v publikaci Aloise Sassmanna *Hrdějovice s Opatovicemi 1350–2000*.⁹ Z informací rodinných příslušníků Františka Mareše víme, že o svém životě napsal *Vzpomínky*, které nikdy nevyšly tiskem, jsou opatřeny dodatkem „určeno mé rodině“ – a rodina Františka Mareše naplňuje přání jejich autora a tyto záznamy uchovává ve svém rodinném archivu. Přesto máme možnost nahlédnout do některých fází života Františka Mareše jeho vlastníma očima, a tak s ním zprostředkovaně prožít některé zajímavé okamžiky z jeho života díky několika málo autobiografickým vzpomínkám, které Mareš zaznamenal – například na základě žádosti redaktorů *Jihočeských listů* v roce 1932, aby pro tyto noviny vyličil svá

⁸ STEHLÍK, Ladislav. *Země zamýšlená. II. díl*, Praha: Československý spisovatel, 1959, s. 95.

⁹ SASSMANN Alois. *Hrdějovice s Opatovicemi 1350–2000*. České Budějovice: Obecní úřad Hrdějovice. 2000. Viz příloha (1).

první školní léta : „U příležitosti 75. narozenin požádali jsme univ. prof. a býv. senátora Dr. Fr. Mareše, znamenitého českého fyziologa, prostřednictvím jeho pí. dcery, pí. L. Zátkové, choti advokáta Dra Vlastimila Zátky, o vzpomínky na jeho mládí a studia v Č. Budějovicích. Pan univ. prof. Dr. Mareš nám laskavě vyhověl a otiskujeme jeho vzpomínky beze změny pevně přesvědčeni, že přijdeme jimi vhod přčetným jeho osob. i vědeckým přátelům a přčetným jeho žákům.“¹⁰ Popřípadě můžeme využít popisu zážitků ze středoškolských studií, které byly v roce 1917 určeny pro sborník spolku jihočeských studentů *Budivoj*. Totožný text ze sborníku *Budivoje* potom vyšel v publikaci k šedesáti letům Jirsíkova gymnázia v Českých Budějovicích v roce 1928. Tam, kde byla možnost nechat promlouvat o svém životě samotného Františka Mareše, využili jsme toho a nechali v některých pasážích textu záměrně větší prostor právě jemu: „Narodil jsem se v Opatovicích pod Hosínem u Hluboké, ze selského rodu, jenž držel svůj statek od nepaměti, jak svědčí nejstarší hosínské matriky. Já první jsem jej opustil z vůle svého otce. Můj děd, narozený 1789, byl mým prvním učitelem. Byl písař, popsal každý papír, který mu přišel do rukou křížem krážem. Bývaly ve statku staré knihy, i Hájkova kronika, shořely se starým dřevěným domem r. 1852, zůstaly jen zbytky, např.: Kázání jesuity Fabricia z r. 1763. Děd vypravoval mi mnoho o „Bonapartovi“; r. 1836 byl „formanem“ při svatbě z budějovického kraje při korunovaci krále Ferdinanda i Invalidovny. Byl velmi dovedný ve všech řemeslech, zvláště v bednářství i v ševcovství, spravoval si sám boty. R. 1848 byl zvolen ve vikariátu hlubockém za poslance na sněm, který se měl sejít v Praze, což bylo zmařeno revolucí v Praze. Po zrušení roboty svolal si direktor do Hluboké sedláky, aby jim to oznámil; ale podotkl, že když by kníže pán naléhavě potřeboval např.

¹⁰ Z paměti univ. prof. Dr. Fr. Mareše. *Jihočeské listy*, 17. 12. 1932, r. 38, č. 98, s. 2.

spravit protrženou hráz u rybníka, že mu budou pomáhat. Tu prý zvolal Mareš z Opatovic: „A co za to budem mít?“. Direktor se sháněl, kdo to řekl; ale už byl všemu konec. Dle zápisu v desce „Osvěty“ zaplatil na výkupném z roboty 6000 zlatých. Také nikdy nebyl rychtářem. Zemřel ve věku 84 let, r. 1873. Můj otec neměl příležitosti vystoupit veřejně, ale byl národně velmi uvědomělý. Tehdy v Opatovicích všichni sousedi, zvláště Suchan a Zevl odebírali „Hlas“, Zappovu Kroniku a.j. Opatřili základní kámen pro budovu Jirsíkova gymnasia, vysázeli stromy na návsi a u cesty atd.“¹¹

Základní školu navštěvoval František Mareš v Hosíně. „Mé studie v Hosíně skončily r. 1866 počátkem měsíce června... O sv. Václavu rozhodl otec, že půjdu do Budějovic na hlavní školu. Tak jsem byl vypraven po sv. Václavě do Budějovic, ale za několik dní Francěsko přinesl mě v náručí k mé matce. V Budějovicích byla cholera, ale my zůstali všichni zdraví. Když cholera pominula, koncem listopadu 1866, začal jsem v Budějovicích „studovat“ na hauptšulu ve vaizenhause. Škola byla německá, druhá německá škola byla v klášteře vedle gymnasia. Waisenhaus byl Lannův sirotčinec. Mé studování bylo žalostné, neuměl jsem slovo německé.“¹² Na tzv. hlavní škole studoval Mareš dva roky a potom ve školním roce 1868/69 přestoupil na české gymnázium, které ve městě založil biskup Jan Valerián Jirsík (1798–1883). „Pomalou plynula léta gymnasijských studií. Nedočkávanému mládí čas vůbec pomalu ubíhá, zvláště ve školních lavicích... Měli jsme výtečné profesory, pravda, ale byli i tací, že upravovali naši duševní potravu jako čmoudilové. Zůstal mi z toho dojem nechuti a nudy. Stále totéž se opakovalo: jaká je to věta? Proč je v ní konjunktiv? Tak přečetly se za půl roku sotva dvě stránky z klasického autora... Co jsme ztráceli,

¹¹ Z pamětí univ. prof. Dr. Fr. Mareše. *Jihočeské listy*, 17. 12. 1932, r. 38, č. 98, s. 2.

¹² Tamtéž.

seznal jsem později, přečet v Liviovi přechod Hanibalův přes Alpy nebo Tacitovy historie.“¹³

Arcibiskupské gymnázium v Českých Budějovicích absolvoval František Mareš v roce 1876, jak dokládá zápis maturitní komise i kopie maturitního vysvědčení uložená ve Státním okresním archivu v Českých Budějovicích.¹⁴ Důležitým momentem v rozhodování o dalším profesním zaměření se mohly stát pro Mareše názory členů maturitní komise, jak sám uvedl v úvodních pasážích svého díla *Strach z pravdy*, které vyšlo v roce 1937 (Marešovi tedy bylo 80 let). „Maturitní komise doporučila mi studium filologie, kterému jsem se také věnoval po jeden semestr: Kvíčala, Hattala, Durdík, Linker, Löwe, Volkman byli mými profesory: Drtina, E. Kovář, Jar. Vlček a jiní byli mými druhy.“¹⁵

Vysokoškolská studia skutečně Mareš zahájil na filosofické fakultě, na níž se mimo jiné setkal s profesorem klasické filologie Janem Kvíčalou (1834–1908), profesorem slavistiky Martinem Hattalou (1821–1903), estetikem a filosofem Josefem Durdíkem (1837–1902). Na filosofické fakultě Mareš dlouho nezůstal, po prvním semestru ji opustil z důvodů, které dodnes nejsou zcela objasněny (mohl být nespokojen s prostředím, přednáškami apod.). Na jaře roku 1877 přestoupil Mareš na fakultu lékařskou, kam přišel v době, kdy zastoupení českých přednášejících nebylo velké. V této souvislosti je potřebné připomenout, že ještě neexistovala česká lékařská fakulta – ta zahájila svoji činnost až v roce 1883. Internista Bohumil Eiselt (1831–1908) vedl české přednášky již od roku 1861 a svou aktivní vědeckou

¹³ MAREŠ, František. Studentské vzpomínky. In: *Jihočeský sborník Budivoje*. České Budějovice. Spolek akademiků jihočeských, 1917, s. 14.

¹⁴ Příloha (2) SoKA Č. Budějovice, fond #Jirsíkovo státní gymnasium Č. Budějovice, č. knihy I/C – 1004.

¹⁵ MAREŠ, František. *Strach z pravdy*. Praha: Vlajka, 1937, s. 10.

a publikační činností – působil jako redaktor *Časopisu lékařů českých* a redigoval publikaci *Odborná patologie a terapie vnitřních nemocí* – se podílel na vytváření české odborné terminologie a aktivování české lékařské fakulty.¹⁶ Chirurgové Jan Blažina (1813–1885) a Vilém Weiss (1835–1891) se později rovněž podíleli na převedení chirurgické kliniky na českou fakultu. O tvorbu české odborné terminologie v oboru porodnictví se zasloužil přednosta porodnické kliniky Jan Streng (1817–1887). Purkyňův žák František Novotný (1839–1879) přednášel histologii a embryologii. Většinu kateder ovládali němečtí specialisté. Z německých přednášejících připomínáme fyzika Ernsta Macha (1838–1916), který přišel z Vídně na pražskou filosofickou fakultu a na fakultě lékařské zajišťoval výuku lékařské fyziky. „Dovedl podnitit své žáky k vědecké práci. Ohlas dvacetiosmiletého působení Macha na pražské fakultě přesahoval hranice monarchie. Vychoval řadu vysoce kvalifikovaných odborníků, kteří se uplatnili na univerzitách v Německu aj.“¹⁷ Je možné, že to bylo setkání s Ernstem Machem, jeho vztah k experimentální vědecké práci i názory postavené na empiriokriticizmu, které ovlivnilo vědecky i filosoficky mladého Mareše, v jehož studijním průkazu z vysokoškolských studií je u známky z fyziky podepsán právě Ernst Mach.¹⁸ Fyziologii navštěvoval Mareš u Ewalda Heringa (1834–1918), také Karl Hugo Huppert (1832–1904), profesor lékařské chemie, měl na Mareše značný vliv – ve svých přednáškách věnoval velkou pozornost fyziologické chemii. Již jako student lékařství obdržel Mareš v roce 1879 Hallovu¹⁹ cenu,

¹⁶ HAVRÁNEK, Jan. *Dějiny Univerzity Karlovy III. 1802–1918*. Praha: Univerzita Karlova, 1997, s. 149.

¹⁷ BEČVÁŘ, Jindřich. *Dějiny Univerzity Karlovy IV. 1918–1990*. Praha. Univerzita Karlova, 1998, s. 166.

¹⁸ Studijní průkaz je součástí písemností z pozůstalosti Františka Mareše, kterou spravuje jeho vnuk doc. MUDr. Jan Mareš, CSc.

¹⁹ Josef Halla (1814–1887), lékař, profesor vnitřního lékařství.

kteřá byla určena pro nejlepší vědeckou studentskou práci a kteřá právě v roce 1879 byla předávána poprvé. Vědecké pojednání o tom, proč žaludeční šťáva nestráví žaludeční sliznici, čili co chrání žaludeční sliznici před sebestrávením, bylo v roce 1881 publikováno na pokračování v *Časopise lékařů českých* pod názvem „O vlivu fermentů na živočišný organismus“.²⁰ Byla to první vědecká práce Františka Mareše (Mareš jako autor je zde uváděn s chybnou zkratkou křestního jména – J. Mareš), a tím, že se stala jeho první publikovanou vědeckou prací, přísluší jí ještě jedno „prvenství“ – Mareš zde poprvé uvádí termín životní síla, ale v poněkud jiném pojetí a odlišném kontextu než ve svých pozdějších publikacích. Pojem životní síly v této stati považuje za neurčitý, všeobecný, který navíc „... připomíná na ošumělý zjev starých „spiritus vitales“, kdežto tato se zakládá na prostém, jasném chemickém procesu... Život buňky nějaké má svůj hmotný výraz v chemických processech, které se v ní stále dějou, ve výměně hmot. Tato jest pramenem vši hmotné síly, kterou živá buňka dovede rozvinouti. Jeví-li se tato životní síla tím, že se nedá buňka fermentem zaživacím překonat, tož jest poslední toho příčinou táž výměna hmot, týž vitální chemický process.“²¹ Tento článek také zahájil dlouholetou spolupráci Františka Mareše s *Časopisem lékařů českých*, ale zároveň je potřebné dodat, že nejen s tímto periodikem. Jak bude patrné z dalšího textu této práce, představovala publicistická činnost Františka Mareše, ať již měla čistě vědecký či vědecko-popularizační charakter, významnou součást jeho odborných, pedagogických, osvětových a společenskopolitických aktivit. Vždyť několik let působil spolu s Bohuslavem Raýmanem

²⁰ MAREŠ, František. O vlivu fermentů na živočišný organismus. *Časopis lékařů českých*, 1881, r. 20, č. 23, s. 357–359, č. 24, s. 374–376, č. 25, s. 388–390.

²¹ MAREŠ, J. O vlivu fermentů na živočišný organismus. *Časopis lékařů českých*. 1881, r. 20, č. 24, s. 374.

(1852–1910) jako redaktor časopisu *Živa*, zejména své filosofické názory obhajoval v *Naší době* a *České mysli*, od témat přírodovědných k tématům národnostním sahala tematická šíře jeho příspěvků v časopisech *Přehled*, *Osvěta* a *Cesta*. Svou politickou národněsocialistickou orientaci a národovectví obhajoval na stránkách *Vlajky* a *Národní výzvy*.

V oboru lékařství byl Mareš promován 14. ledna 1882, ihned po promoci nastoupil vojenskou službu, kterou vykonal v Praze a po jejím skončení se stal asistentem na porodnické klinice profesora Jana Strenga²² (1817–1887). Krátce po Marešově promoci byl 28. 2. 1882 přijat zákon o rozdělení pražské univerzity na českou a německou, který v sobě obsahoval i zásady, které významně ovlivnily přípravy ke zřízení české lékařské fakulty v Praze, neboť německé fakultě připadly všechny teoretické ústavy a většina klinik, „... pouze tři paralelní kliniky, v jejichž čele stáli v době rozdělení čeští profesori (B. Eiselt – interní, V. Weiss – chirurgická, J. Streng – porodnická), byly převedeny na českou fakultu.“²³ Vezmeme-li v úvahu, že ostatní ústavy a kliniky bylo potřebné na české lékařské fakultě nově vybudovat v podmínkách, kdy byl nedostatek vhodných místností s dostatečnou kapacitou pro výuku, pro umístění knihoven a sbírek, nedostávalo se rovněž dostatečného množství učebnic psaných česky, byly počátky pedagogické i vědecké práce na české lékařské fakultě neobyčejně obtížné. Problémem se stal i český jazyk coby jazyk vyučovací, s nímž se obtížně vyrovnávali někteří přednášející, kteří „... ač národnostně uvědoměli – se netajili tím, že jim dělá potíže přednášet česky, vzhledem k mezerám v české odborné terminologii.“²⁴ Přednostové teoretických oborů byli získávání

²² MATOUŠEK, Miloslav. *Fysiolog František Mareš a jeho idealistická filosofie*. Praha: SPN, 1960, s. 29.

²³ HAVRÁNEK, Jan. *Dějiny Univerzity Karlovy III. 1802–1918*. Praha: Univerzita Karlova, 1997, s. 233.

²⁴ Tamtéž, s. 233.

i ze zahraničí, neboť v emocemi bouřlivém období rozdělení pražské univerzity nebylo jednoduché, aby čeští kandidáti habilitačního řízení byli úspěšní u německých přednostů, „... kteří dávali i při výběru asistentů přednost německy smýšlejícím uchazečům.“²⁵ Z předcházejících faktů je zřejmé, že ve velice krátkém časovém úseku muselo být vynaloženo značné úsilí pro vytvoření základních prostorových i personálních podmínek, které by umožnily zahájit výuku a vědeckou práci. V těchto širších souvislostech je možné pochopit, že ačkoli zákon o rozdělení pražské univerzity na českou a německou platil od konce února 1882, česká lékařská fakulta zahájila výuku až 15. října 1883.²⁶ Právě v době příprav na zřízení české lékařské fakulty byl mezi kandidáty na asistenty vybrán i František Mareš s podmínkou, že se bude věnovat fyziologii, a proto se v březnu roku 1883 Mareš vydal do Vídně a pracoval v několika vědeckých ústavech, aby se seznámil s metodikou potřebnou pro práci ve fyziologickém ústavu. Pražský fyziologický ústav oficiálně vedl Vladimír Tomsa (1830–1895), který v době jmenování v srpnu 1883 pobýval jako profesor fyziologie v Kyjevě, a protože jeho uvolnění z ruské státní služby trvalo administrativně až do dubna 1884, zastupoval ho Arnold Spina (1850–1918). V čele anatomického ústavu působil Václav Steffal (1841–1894), ústav histologie a embryologie vedl Jan Janošík (1856–1927), v čele ústavu lékařské chemie stanul Jan Horbaczewski (1854–1942), patologicko-anatomický ústav řídil Vilém Dušan Lambl (1824–1895), ústav všeobecné a experimentální patologie Arnold Spina.²⁷ Za Spinova a Tomsova vedení pokračoval Mareš ve vědecké práci. Roku 1884 uveřejnil v *Časopise lékařů českých* stať „Vliv kyslíku na výměnu látek“ a pojednání „O tvoření se tuku v těle živočišném“. Když roku 1883 začala vycházet vědecká revue *Athenaeum*, redigovaná

²⁵ Tamtéž, s. 241.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Tamtéž, s. 242–245.